

sa. Kuva on huomattavasti rikkaampi ja moninaisempi kuin usein on ajateltu. Mannisen hahmottelema valistuksellisen järjen linja on jotain muuta kuin mitä postmodernit teoreetikot ovat ymmärtäneet valistuksen projektilla. Kaiken kaikkiaan Mannisen teos on tarkkaa ja yksityiskohtaista tutkimusta, joka avaa uusia, hedelmällisiä näkökulmia 1800-luvun aate- ja oppihistoriaan ja antaa eväitä myös Suomen kulttuurisen historian uudelleen tarkasteluun laajemminkin.

Michael John Petry – Pertti Karkama

Kaupan työn naisistuminen

Marjaliisa Hentilä: Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan. Liiketyöväenliitto ja Edita 1999 Helsinki. 515 s., kuvitettu.

■ *Marjaliisa Hentilän* väitöskirja "Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan" on muhkea kirja, jolle tekijä on asettanut ainakin kolme suurta tehtävää. Ensinnä hän haluaa tutkia syitä ja selityksiä kaupan myyntityön muutokselle ja myyntihenkilökunnan naisistumiselle sekä myyntityötä tekevien yhteiskunnallisen aseman ja säätyamastumisen muutokselle. Tätä muutosta on lähdetty selittämään yhteiskunnan

modernisaatiosta (työnjaon kehityksestä) ja suomalaisen naisen vahvasta asemasta käsin. Suuren osan teoksesta viekin myyntityön kehityksen tarkka ja yksityiskohtainen kuvailu. Toinen työlle otettu suuri teema on kaupan työntekijöiden järjestäytymisen tutkiminen. Taustalla on vanha kaupan miesvaltaisen työntekijäkunnan "herraskaisuus" sekä kaupan taloudellinen ja ideologinen jakaantuminen toisaalta suuriin ja pieniin yrityksiin, toisaalta yksityisliikkeisiin ja osuustoimintaan. Kaikkialla tarkastelussa korostuu sota-aikojen, erityisesti toisen maailmansodan, suuri merkitys tutkimusprosessissa. Kolmas työlle asetettu tavoite liittyy järjestäytymiseen. Kirja on samalla Liiketyöväenliiton historia, ja tutkimuskohde itse on ollut tilaamassa ja rahoittamassa tutkimustyötä. Tästä syystä tutkittavaksi on tullut ajallisesti kovin pitkä, noin sadan vuoden mittainen periodi. On ymmärrettävää, ettei tarkastelu voi olla yhtä tarkkaa ja kattavaa periodin kaikissa vaiheissa. Liiketyöväen historian kirjoittamisen motiivi on myös merkinnyt sitä, että työssä on suuri merkitys aiemman tutkimuksen kokoamisella ja systemaattisella esittämisellä. Tämä tulee esille erityisesti työn kvantitatiivisissa tarkasteluissa, jotka on tilaa säästämättä esitetty kahdesti, sekä kuviona että taulukkoina erillisessä liitteessä, siitä huolimatta että aineisto on vain muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta jo toisaalla julkaistua.

Työn teoreettinen ote määritellään tutkimuskohteen mukaan. Se täydentää aiemmin

kaupan tutkimuksessa suosittua makrotaloudellista näkökulmaa. Työprosessin, säätyamastumisen ja järjestäytymisen tutkimus tekee siitä myös sosiaalishistoriaa. Toisaalta naispuolisiin kaupan työntekijöihin keskittyminen ja kaupan myyntityön naisistumisen problematisoiminen tekee siitä kirjoittajan mukaan naishistoriaa. Tutkimusotteen määrittäminen vain tutkimuskohteen kautta ei ole riittävää, eikä anna selvää kuvaa tutkimuksen näkökulmasta, teoreettisesta taustasta ja käytetyistä käsitteistä. Sekä sosiaali- että naishistoria ovat niin laajoja tutkimuksen kenttiä, etteivät nämä käsitteet vielä hahmota tutkimusotetta selkeästi. Työn teoreettinen ote tulee esille vain hyvin fragmentaaraisesti ja usein rivien välissä. Myös tekijän lähdekriittiset näkökohdat ovat jääneet pääsääntöisesti tutkimusraportin ulkopuolelle.

Arkistoaineistojen käyttö on työssä niukkaa. Tätä on perusteltu mielestäni hyvin sillä, että esim. viranomaisaineisto tai kauppalikkeiden tiliaineisto eivät juuri kertoisi kaupan työntekijöiden työstä ja vielä vähemmän heidän ammatillisesta järjestäytymisestäään. Lähdeaineiston keskeisen osan muodostaakin erilainen painettu materiaali, jota kaupan työntekijät lehtiensä, ammattiyhdistyksiensä ja -liittojensa julkaisemana tai muistelmien kautta ovat tuottaneet. Tämä aineiston "vinous" olisi kuitenkin antanut aihetta lähdekriittisiin kommentteihin ja vinoutuneisuuden jatkuvaan huomiointiin ottamiseen. Mahdollisista vinoutumista voisi ottaa esille

esim. poliittisen sarron. Esimerkiksi 20- ja 30-luvulla julkaistuissa muistelmissa tai muistokirjoituksissa tuskin korostettiin esim. osuustoimintaliikkeen alkuvaiheeseen liittyntä aatteellista paatosta ja kapitalisminvastaisuutta. Toinen mahdollinen aspekti on kaupan työntekijöiden hyveellisyyden ja kunniallisuuden liiallinen korostuminen. Mielestäni tekijä itsekin hiukan syylistyy tähän kuvatessaan esim. kahvin laajamittaista vääräntämistä – sikurin sekoittamista kahvin sekaan – säästäväisyydeksi eikä asiakkaiden pettämiseksi. On varsin kiinnostavaa, jos kaupan työntekijöiden itsensä tuottamat lähteet pääsääntöisesti vaikenivat elintarvikkeiden vääräntämisestä, heidän omasta moraalistaan huonon kuvan antavasta kauppatavasta. Asiakkaiden systemaattinen pettäminen liittyy myös kaupan organisaation muutokseen sikäli, että se auttoi osuustoimintaa perustelevaan tarpeellisuutensa.

”Keikkavaaka ja kousikka” on kirjana miellyttävä, sen tekstiosuus on huolellisesti viimeistely ja kuvituksen kokonaisuudessa tekijä on tehnyt aivan esimerkillisesti työtä. Kuvilla on aivan ilmeisesti ollut myös tutkimuksellista merkitystä, minkä tekijä vahvistikin väitöstilaisuudessa. Hyvää on myös pitkin matkaa esitetyt vertailut kehitykseen Pohjoismaissa, Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Nämä vertailut antavat selkeän kuvan siitä, mitkä aspektit suomalaisessa kehityksessä olivat todella omaperäisiä ja mitkä vastasivat yleistä kehitystä. Sen sijaan kirjan teknisemmät osat, nootit ja läh-

deluettelo eivät ole viimeisteilyssä samalla tasolla. Lähdeviitauksissa tekijä soveltaa ”rykelmäteknikkaa”, ja lukijan on vaikeata hahmottaa miksi mihinkin lähteeseen on viitattu. Lähdeviitteisiin on sullottu myös joko tekstiin tai poistettavaksi soveltuva aineistoa. Lähdeluettelossa arkistolähteet on merkitty epäsystemaattisesti ja se sisältää joitakin virheitä.

Marja-Liisa Hentilän työ tuo esiin paljon tutkitusta kaupan historiasta sen vähemmän tutkitun puolen, työprosessin kaikkine vivahteineen. Voi sanoa että valintamyyvälää edeltävän kauden kauppa, vanhan ajan palvelumyyvälä, herää kirjan lehdillä vilkkaaseen elämään. Myyjän, erityisesti naismyyjän, tiedot, taidot, ongelmat ja unelmatkin saavat sijansa. Selkeästi tulee esiin myyntityön kaksi puolta, toisaalta tavaroiden käsittely, mittaaminen ja pakkaaminen, toisaalta asiakassuhteen psykologinen puoli. Molempia aspekteja valaistaan osuvasti valitulla esimerkkiaineistolla ja kuvituksella. Tämä on työn suurin vahvuus. Samoin teoreettisestikin kiinnostava kysymys sukupuolen mukaisessa erottelussa tapahtuvasta muutoksesta saa runsasta valaistusta. Vaikka tämä työn tutkimuksellisesti tärkein teema jatkuvasti on hukkumassa kaiken muun materiaalin varjoon, voi siitä niin halutessaan poimia kiinnostavia argumentteja, joita keskustelu ja uusi tutkimus toivottavasti eivät ohita. Erityisen ansiokasta on naisten oman aktiivisen roolin korostaminen ns. naisalojen muodostumisesta ja säilymisestä. Kaupan naiset oman alansa samapalkkai-

suuden vastustajina on haastava tulos.

Kysymys työmarkkinoiden sukupuolen mukaisesta työnjaosta on poikkeuksellisen ajankohtainen ja jännittävä. Skandinaviaa on syystä kutsuttu työmarkkinoiden Afganistaniksi ja EU on hiljattain osoittanut erityisen moitteen juuri Suomen työmarkkinoiden sukupuolisesta vinoutumisesta. Usein esitetään, että kyse on paradoksaalisesta kehityksestä, kun muuten tasa-arvoon pyrkivä Pohjola onkin sukupuolen mukaan jakautuneen työelämän suhteen teollisuusmaiden takapajuisin alue. Olen nähnyt tästä syytettävän sekä kulttuurista että hyvinvointivaltiota. Marjallisa Hentilän työssä on oikeastaan kaksi selitystä voimakkaalle sukupuolen mukaiselle työnjaolle. Toisaalta hän korostaa vanhaa historiallista perinnettä, vanhan maatalousyhteiskunnan talonpoikaistalouden työnjakoa miesten ja naisten töihin. Tämä selittäisi tekijän mukaan miksi tietyt kaupan alat olivat naisia ja tietyt miesvaltaisia. Tämän rinnalla teoksessa esiintyy myös viittauksia eri sukupuolten ”luontaisiin” edellytyksiin; naiset ja miehet sopivat eri töihin eri tavoin. Naisille sopii tarkkuutta, näppäryyttä ja suurta hygieenisyyttä edellyttävä työ, miehille taas raskas ja likainen työ. Näiden argumenttien heikkoutena on se, ettei staattinen menneisyys selitä kovin hyvin tutkittavaksi asetettua historiallista muutosta. Lisäksi kaupankaan alueella kevyet ja raskaat – tai puhtaat ja likaiset – työt eivät näytä jakaantuneen sukupuolien stereotyyppisten ominaisuuksien

mukaan. Sen sijaan Hentilä avaa kokonaan uuden tutkimuslinjan korostaessaan, miten naiset itse esimerkiksi ay-toiminnassa ovat tietoisesti pyrkineet ylläpitämään syntynyttä jakoa ja ovat puolustaneet naisalojen säilyttämistä matalapalkka-aloina. Tässä suhteessa teoksen "history from below" -näkökulma tuo esille aspektin, jota tähänastinen työelämän sukupuolittavia käytäntöjä tarkasteleva yhteiskuntatieteellinen tutkimus on väheksynyt.

Tutkimuksena Marjaliisa Hentilän työ olisi voittanut palkinnon, jos siinä olisi voitu keskittyä selvästi lyhyempään periodiin ja selittämään keskeiseksi ja tärkeäksi muodostunutta matalapalkka-alan synnyn ja sukupuolen mukaisen työnjaon muuttumisen prosessia. Nykyisellään teos sisältää tärkeän uuden avauksen, jota tekijä itse tai joku toinen työelämän historian tutkija toivottavasti mahdollisimman nopeasti lähtee kehittämään pidemmälle.

Matti Peltonen

Korkeakoulutus tutkimuskohteena

Arto Nevala: Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. Bibliotheca historica 43. Helsinki 1999. 274 s.

■ Joensuun yliopistossa kesälä 1999 väitelleen *Arto Nevalan* väitöskirjan "Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa" aikajänne virittyy Turun Akatemian perustamisesta, vuodesta 1640, nykypäiviin; keskeisimmät tarkastelut koskevat toisen maailmansodan jälkeistä aikaa. Suomen historiasta väitelleen Nevalan tutkimusote on omassa eräänlaisessa makrohistoriallisuudessaan myös olennaisesti yhteiskuntatieteellinen ja koulutussosiologinen. Nevala tutkii sekä korkeakoulupoliittikkaa että korkeakoulujen opiskelijakuntaan rekrytoitumista Suomessa.

Työhön mahtuu lisäksi eri maita vertailevia tutkimusosuuksia. Nevala päätyy siihen, että tilanteet tasa-arvo- tai eriarvoisuusrintamalla näyttävät Ruotsissa ja Suomessa kuta-kuinkin yhtäläisiltä eikä ero Irlantiinkaan nähden ole kovin merkittävä. Sen sijaan Englanti, Saksa ja Ranska eroavat jo enemmän Pohjoismaista.

Nevalan tutkimus nojaa yhtäältä aikaisempiin tutkimuksiin ja ns. sekundäärilähteisiin, mutta myös painamattomia ensi käden lähteitä ja aineistoja

on kerätty ja käytetty. Massiivisin aineisto, johon tutkimus enimmältään perustuu, on numerista, tilastoaaineistoa, joka käsittää tiedot 125 000 henkilöstä. Tekijä onnistuu hallitsemaan eri lähteistä ja tiedostoista suurella työllä kokoamansa mittavan ja massiivisen tilastoaaineiston omalla kärsivällisyytellä vaativalla, hieman käsityöläismäisellä otteellaan kokonaisuudessaan hyvin. Tosin lukija saa eteensä kaikkiaan 40 taulukkoa, 17 kuviota ja 18 liitettä. Taulukot ja kuvat eivät kaikki aivan yhdellä silmäyksellä avaudu. Nevalan tutkimuksen lähteet ovat kattavat ja hyvässä käytössä.

"Oman" suomalaisen tutkimusperinteen esittelyssä Nevala erottaa yhtäältä opiskelijoita koskevan pitkän, kolmisukupolvisen, linjan sekä toisaalta korkeakoulupoliittikan tutkimusperinteen, jonka hän arvioi ohueksi mutta tasokkaaksi. Spesifisti korkeakoulupoliittista tutkimusta ei Suomessa ole koskaan liiemmästi tehty. Sen sijaan opiskelijatutkimusta, kuten tekijä vähän oudosti sanoo, siis opiskelijoita ja opiskelijakuntaa koskevaa tutkimusta on Suomessa tehty huomattavasti enemmän ja varhemmin.

Opiskelijoita koskevan tutkimuksen Nevala jakaa kolmeen polveen. Ensimmäiseen polveen kuuluu alan varsinainen pioneerityö Gunnar Palanderin Tilastollisia Tietoja Turun Akatemian ylioppilaista, joka on julkaistu vuonna 1903. Muista ensimmäisen polven tutkimuksista ansaitsee erityis-maininnan Heikki Wariksen pieni klassikko "Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä"